

Pótlások Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I–III. kötetéhez

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN LEVŐ,
BIBLIOGRÁFIAILAG MÉG LE NEM ÍRT
RÉGI MAGYAR NYOMTATVÁNYOK

(Hatodik közlemény)

FAZAKAS JÓZSEF

99.

[Nagyvárad 1640.]

Frölich Dávid. [Kalendárium az 1641. esztendőre.]

16°, [24 ///] lev.

Csupán a C-ívből van két, egymást kiegészítő töredékünk. A C₆ lapon található a régi kalendáriumok szokásos második részének a címlapja, amely a naptárszerkesztő nevét és a naptár évét is feltünteti. Ennek szövege a következő:

ASTRONOMIAI | Jövendőlés, | *M. DC. XXXXI.* | Efstendőre, | Annak négy részei-
nek kezdeti- | ról, égi háborúkról, Eclipsokról, az | Plánétáknak fő Aspectufirol, és a- | zok-
nak munkálkodásáról | irattatott; | *Es a Magyar Országi s- Erdélyi Meridiá-* | *nufra nagy*
figyelmeffséggel al- | *kalmaztatott,* | *FRoeLICH DAVID* | Immár 18 Efstendei Practicus |
Astronomus által.

E töredékről már 1930-ban olvashattunk említést a Magyar Könyvszemlében (1930. évf. 292. l.), de nyomdájának és nyomtatása helyének a meghatározására csak 1950 körül került sor, mikor is Sajó Géza megvizsgálta a töredékeket és megállapította, hogy naptárunk Szenci Kertész Ábrahám nyomdájában, Nagyváradon készült. Sajó akkori megállapítását — amelyet csak a töredék borítékjára jegyzett rá — most ellenőriztük, és meggyőződünk róla, hogy mivel töredékünk antikva szövegbetűje, két kiemelő antikva-típus és egy kurziva-típus egyaránt megtalálható az 1643-ra kiadott nagyváradai naptárban (RMK I. 750.), Sajó megállapítása helyes volt. Leírásunkkal a XVII. század egyik legkiválóbb magyar nyomdászának egyik legelső nyomtatványát mutatjuk be.

(Jelzete: RMK I. 721/a.)

ASTRONOMIAI

Jövendölés,

M. D. C. XXXVII.

Észteendőre,

Annak négy részének kezdeti-
ről, égi háborúkról, Eclipsekről, az
Plánétáknak fő Aspectusiról, és a-
zoknak munkálkodásáról

írattatott,

*Ez a Magyar Ország s Erdélyi Meridián-
ra nagy figyelemességgel al-
kalmaztatott,*

FRÉLICH DAVID

Január 18 Észteendő Practicus
Astronomus által.

Az Télről.

Az Tél be-ál ez észteendőben szent Th-
más nappán, avagy az 1640 észteendő
béli Karácson havának 21. nappán, mikor az
Nappacfoyása az éjjel leg hosszabbba, és 22
napot leg rövidebbé teszi, és edgyűzt s mi-
ennecc a Magyar és Erdély országának rész-
ben az 47. nác első gradusában be-lepic c
előt 11. or. 10. min.

Ez része az észteendőnek túrhető és nem
igen hideg időket hoz magával mindazáltal
az égnec mértékledenséget Boldog Afzon
havanac fel-tetzése és az első Negyed fel-
meg fogjuk érezni; az Tél-is az után, ugy
mint a Bójt nec kezdetin, Mária tisztulása,
uszógós sz. Péter s Gerend nappai tájban
erősebb lesz.

Az Tavaszról.

Az Tavasz kezd c Bójt-más honac 20.

C;

[Lőcse 1650 után.]

CISIO. | *Az az:* | AZ ASTRONOMIA TUDO- | mányának, rövid értelemmel | való le-irása. | *A' TSILLAGOKNAK, PLANETAK-* | [n]ak és Egbéli *Jeleknek, &c. Külömb külömb ter-* | [mé]zetteknek folyásáról, az embereknek négy fele Com- | plexiójáról, természetiről, és tulajdonságiról, mindenik | Hólnapban mitsoda rendtartá[s]al az ember éllyen, mind | ételben ec [!] italban, mind az aluwásban, főrd- | desben, ti[ztul]ásban és ér | vagasban. | AZ HIRESE NEVES KIRALY HEGY | JANOS irásából Magyar nyelvre fordítottatott, és fok | helyeken meg augeáltatott. | [Fametszet három emberalakkal, amely a H_{1b} lapon is szerepel, illusztráció gyanánt.]

8°, A⁸ — [K⁸ L⁴ (?)] = [84 ?] lev. (Hiányzik elül egy levél, mégpedig valószínűleg az előcímlap, és egyéb hiányosságok mellett a kötet vége is csonka: a K₆-tól az utolsó előtti levélig nincs meg, az utolsó viszont megvan, amely feltehetőleg az L₄ levél.)

A leírt munka a régi idők egyik legelterjedtebb népkönyvének ismeretlen kiadása. A könyvecske szerzője a címlap szerint *Királyhegy* János, vagyis Johannes *Regiomontanus*, akinek a nevét magyarra fordítva közölték az olvasókkal. A néhány évig Mátyás királyunk vendégszeretétét is élvező híres német asztronómus mintegy kétszáz évvel korábban valóban írt népszerű csillagászati kézikönyvet, asztrológiai célra felhasználható naptár-táblázatokkal, de ez a munka nem az ő műve, csupán az ő naptára nyomán Németországban kialakult népkönyvtípusnak egyik késői magyar változata. Regiomontanus nevét csupán nagyobb hitel elérése céljából, reklámként nyomtatták a címlapra. (V. ö. *Weger Imre: Regiomontanus és a népnaptárak*. Bp. 1937.)

A kezünkben levő kiadás nagyon hasonlít ahhoz a *Cisió*hoz, amelyet Szabó Károly az egykori *Erdélyi Múzeum* címlap nélküli csonka példánya alapján írt le (RMK I. 1612.) és amelynek teljes leírását Ráth György közölte saját példánya alapján, amely jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának tulajdonát képezi (*Magy. Könyvszle.* 1880. 299. l., *Sztripszky* I. 1997/a.). Ráth ismertetéséből tudjuk, hogy az említett kiadás 1650-ben, *Brewer* Lőrinc lőcsei nyomdájában jelent meg. Ebből a kiadásból egyébként az Országos Széchényi Könyvtárnak is van egy csonka példánya (RMK I. 834/b.). A most leírásra kerülő kiadás egész kiállításában annyira hasonlít az 1650. évihez, hogy annak ugyanabból a nyomdából való származásához kétség nem férhet. A metszetek, a kiemelő antikva és a kurzív betűtípusok mind egyezést mutatnak, csupán az antikva szövegtípus tér el feltűnően a másiktól. Ez a szövegtípus azonban szintén lőcsei: *Lippay* János *Calendarium oeconomicum perpetuum* c., 1674-ben megjelent munkája ugyanezzel készült (RMK I. 1167.). A megjelenés idejét kutatva, tovább vizsgáltuk a két *Cisiót*. A metszetek lenyomatait összevetve megfigyeltük, hogy az érvágás szabályait feltüntető ábra képe (G_{3b} lap) év nélküli kiadásunkban néhány helyen repedéseket mutat, míg a másikban nyoma sincsen repedésnek. Ebből joggal következtethetjük, hogy ez a kiadás későbbi, mint az 1650-es. Ugyanezek a repedések megtalálhatók egyébként a lőcsei *Cisió*nak abban a kiadásában is, amelyet Szabó Károly RMK I. 1590. tételszám alatt írt le és amely — összbnyomását tekintve — a most leírásra kerülőnél is későbbinek látszik. A „kézi compastom” ábrája (I_{4b} lap) is nyújt némi segítséget a kiadások sorrendjének megállapításában. Ezen az ábrán a fametszet mellé nyomtatott és az égtájakat jelölő feliratok közül a kelet megjelölése az 1650-es *Cisió*ban „Nap támat:”. A szövegben helyesen említett „Nap-támatat”-ot az ábrán kissé sután rövidítették. Ezért helyesbítésnek érezzük a most leírt példányban levő „Nap támat:” alakot, amely, mint rövidítés, megállja a helyét. Így ez az ábra is későbbinek tűnik az 1650-es kiadásban levőnél. *Cisió*król tehát megállapíthatjuk, hogy mindenesetre 1650 után nyomtatták, és mivel nagyon hasonlít az az 1650. évi kiadáshoz, valószínűleg nem nagyon sokkal később, vagyis a XVII. század harmadik negyedében látott napvilágot.

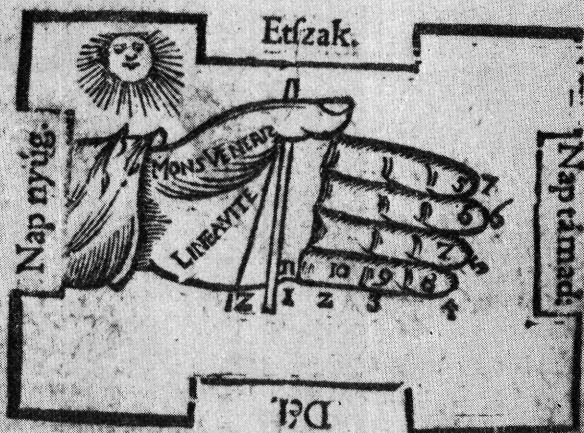
(Jelzete: RMK I. 1590/d.)

Abdon és Senes fogad aratói. memor esto.
 Hústól Lamperti. Kolbásztól post festum Martini.
 Ludasról Olvaldi, Sasról végy Vincula Petri,
 Répatól és ad opem. Káposztáról Vidi Dominum.
 Hordozól és jólyról Syxti, menyő fűrészdől Bartholomæi.
 Fától végy livelis, bizony meg kellerik Michaelis.
 Simonról és Judásról szokták mondani Væ tibi nudæ.
 Szobádól és rapasztól Calixti, az: fűrés-ből Natalis Christi
 Egyél Dísó bűst Babilj. légy jámbor per circulum anni
 És jól lehet dolgozod most és tempore omni.

XLII.

KEZICOMPASTOMES ARNYEK

Orai az az. Bal kezében mi módon ismerkessék meg az
 órát az úton járók, és egyéb dolgokban foglalatosok.
 mikoron a Napriszta és szépen
 fénlik.

Napóra ábrája egy 300 éves népkönyvben (100. sz.)

[Kassa 1659, vagy nem sokkal azután.]

[*Czeglédi István.*] [A megtért bűnösnek a lelki harcban való bajvívásáról. 1—3. rész. (Csatázó léleknek lelki diadalma.)]

8°, 790 /// 1. Csupán nyolc levélnyi töredék, több példányban.

E munka első része 1659-ben jelent meg Kassán (RMK I. 942.). Ennek előljáró beszédeben ( )_(4a) lap) azt írja *Czeglédi*, hogy műve második és harmadik részének már „csak kevés hijok; azokat is Magyar kerefztyénség, hamar időn . . . kezedhez küldöm.” Amint *Révész Kálmán* megállapította (*Magy. Könyvszle.* 1881. 329. l.), ugyancsak *Czeglédi* írja egy 1666-ban megjelent másik munkájában (Egy veres tromfosdit játszó sandal barátomnak . . . meg-piricskéltetése, 458., ill. helyesen 358—359. l.), hogy a *Csatázó Léleknek* második könyvét elsikkasztották a nyomdában, neki is csak egy példánya maradt, és amint a továbbiakban olvashatjuk *Czeglédinél*, arra igyekszik, hogy művét újra kiszedesse a nyomdával.

Az előkerült töredédek közül az első levél az említett, 1659-ben megjelent első rész utolsó két lapjának (561—562.) a szövegét tartalmazza, de a hátlapon már az eddig ismeretlen második rész szövegének a kezdetét is ott láthatjuk. A töredék további levelei mind a második, ill. részben talán már a harmadik részből valók. E töredékekből úgy tűnik, hogy *Czeglédi* munkája folytatását nem külön nyomatta ki, hanem az első résszel együtt, most már mint teljes kiadást, töredékeink pedig valószínűleg ebből a teljes kiadásból valók. Nem tartjuk valószínűnek viszont, hogy a második és harmadik részt tartalmazó nyomtatás elsikkasztása folytán tervbe vett és 1666-ban tervként megemlített új kiadás töredékei volnának a kezünkben, már csak azért sem, mert egy ilyen nagy terjedelmű munkából — ha megjelent — bizonyára maradt volna reánk példány, és ha nem is maradt volna, legalább a híreről tudnánk. Ettől eltekintve azonban, már csak azért sem tartjuk lehetségesnek ezt a feltevést, mert az 561. és 562. lap nyomtatása — bár eltér töredékünkben — mégis annyira hasonló az 1659. évi kiadás megfelelő lapjainak nyomtatásához, hogy ezeknek évekkel később való szedése teljességgel elképzelhetetlen. Az 561. lap második sorának kurzív szövegébe például három helyen tévedésből egy-egy antikva betű csúszott bele. Pontosan ugyanúgy áll ez a szedés töredékünkben is, ami arra mutat, hogy az eredeti szedést mindjárt az első rész kinyomtatása után felhasználták a készülő teljes kiadáshoz is, csak itt-ott módosították, majd a hátlapon alakították át és tolták hozzá a teljes kiadás folytatólagos szövegét is. Egy későbbi kiadásban, amely 1666-ban csak mint távolabbi terv van megemlítve, és amely így több mint hét évvel később jelent volna meg, ez az említett tévedés nem ismétlődhetett volna meg. Ezt a lehetőséget tehát kizárhatjuk. Még egy harmadik lehetőség is felmerülhet, és ez az, hogy a most előkerült töredékek egy elsőnek tervezett kiadásból valók volnának, és a közismert első rész csak azért jelent meg külön, mert a további részeket elsikkasztották a nyomdából. Ezt azonban nem tartjuk valószínűnek, mert akkor nem írta *Czeglédi* az első rész előljáró beszédeiben, hogy munkájának második és harmadik részeire „mutatot már Iften lelki gyámolokat; . . . melyeknek csak kevés hijok; azokat is Magyar kerefztyénség, hamar időn lelki épületedre kezedhez küldöm.” Töredékeink tehát minden valószínűség szerint az első rész kiadásakor már sajtó alatt levő, teljesnek szánt második kiadásból valók, amely 1659-ben vagy nem sokkal azután készült el, részben vagy egészben, és tűnt el rejtélyes körülmények között. Nyomatatója ennek a kiadásnak is minden bizonnyal ugyanaz a Severinus Márk volt, akinél az első kiadás készült.

Amint a töredékeket tartalmazó borítékon az egykori tulajdonos, *Todoreszku Gyula* keze írásával olvasható, a szóban forgó leveleket két 1701-ben, Kolozsvárt megjelent, egybekötött munka (RMK II. 2064. és 2065.) fedeléből áztatták ki. A töredékeiben fennmaradt műről ez van még a borítékra írva: „Kassai nyomtatvány 1660—80 körül? (Varjú).” Úgy látszik, *Varju Elemér* is látta a kiáztatott leveleket és talán az ő valószínűsítése után állapította meg *Todoreszku*, hogy azok *Czeglédi* egyik munkájából valók.

Ezzel a nyolc levéllel egy olyan nyomtatványból került elő néhány kis részlet, amely a maga korában is majdnem teljesen ismeretlen maradt, hiszen a szerző is csak egyetlen példányt tudott megmenteni belőle magának. Elfogatásakor nyilván ezt is elkobozták tőle ellenfelei.

[Nagyszombat 1674.]

[Kalendárium az 1675. esztendőre.] 8°.

Az 1676-ra szóló német nyelvű nagyszombati kalendáriumnak, a *Tyrnauer Schreib-Calender*nek könyvtárunk tulajdonát képező példányába (RMK II. 1380.) bekötve találunk két oda nem tartozó, magyar nyelvű nyomtatott levelet, amelyekről megállapítottuk, hogy egy 1675-re szóló naptár töredékét képezik. A töredék egyik fejezete ugyanis így kezdődik: „Ebben az 1675. esztendőben ...”. A megtalálás helye alapján könnyű volt megállapítanunk, hogy nagyszombati kalendárium lapjai kerültek a kezünkbe. A nyomtatvány antikva és kurzív szövegtípusa, valamint a kiemelő betűtípus megegyezik az 1671-re kiadott magyar nyelvű kalendárium típusaival (RMK I. 1121.), a szövegben található állatövi és egyéb naptári jegyek pedig az 1680-ra szóló magyar naptárban (RMK I. 1250/a) levő jelekkel azonosak. Az előkerült levelek a naptár második részéből, az asztrológiai részből valók. A fennmaradt fejezetrészeket összevetettük az 1669. és az 1671. évi naptárak megfelelő fejezeteivel s így arra a következtetésre jutottunk, hogy e két levél, amely ma is egy összehajtott papírlap két feléből áll, valószínűleg a nyomtatvány második vagy harmadik ívének 3. és 6. levelét képezte. Naptárunk természetesen az egyetlen akkori nagyszombati nyomdában, az egyetemi nyomdában készült, mégpedig minden bizonnyal a tárgyévét megelőző esztendő utolsó hónapjaiban.

(Jelzete: RMK I. 1183/b.)

[Pozsony 1611.]

Oratio | CIVITATIS SAXO | NVM CIBINIENSIS IN TRANSYL- | vania,
ad Spectabilem & Magnificum Domi- | num Sigismundum Forgach de Ghijmes
Sac: Hungariae Bohemiaeq; | Regiae Maieftatis partium Regni Hungariae Superi-
orum generalem | Capitaneum & Confiliarium, nec non Proceres Regni in Caffris
ad | Zazfebes exiftentes, per Spect: & Magnificum Dominum Comitem | Geor-
gium Thurzo de Bethlemfalva eiufdem S. Maieftatis Confiliari- | um & Regni
Hungariae Palatinum, ad ipfius Generalis infantiam de | quarta Menfis Augufti
An: 1611. Sac: Regiae Maie- | ftati transmiffa, qua fuam miferiam a Gabriele
Ba- | thory perpeffam, deplorant & à | fua Maieftate | praefens auxilium petunt.

4°, [4] lev.

A nagyszobaniak kérelmének ezt a kiadását — amint a betűtípusok alapján megállapítottuk — Pozsonyban nyomtatták. Két antikvatípus és a kétféle kurzív megtalálható az RMK II. 454., ill. az RMK II. 348. sz. nyomtatványokban. A pozsonyi érseki nyomda alapítója és gazdája, *Forgách* Ferenc esztergomi érsek, édes testvére volt *Forgách* Zsigmond főkapitánynak, aki a kérést a nádorhoz közvetítette. Így még inkább érthető, hogy a százszok folyamodványa miért éppen Pozsonyban jelent meg, ami különben természetes is, hiszen az ország fővárosa ekkor Pozsony volt. A beadványt az uralkodó elé terjesztő *Thurzó* György nádorról egyébként tudjuk, hogy sógora volt *Forgách* főkapitánynak.

Ugyanennek a kérsnek egy másik egykorú kiadása is megvan gyűjteményünkben (RMK III. 1094/b), amelyet már Szabó Károly is ismert (RMK II. 343.) és amelyet ő pozsonyi nyomtatványnak vélt. Erről azonban megállapítottuk, hogy nem Pozsonyban nyomtatták, hanem Bécsben, mégpedig Ludwig *Bonenberger* műhelyében. A nyomtatvány két antikva típusa és a kurzív szövegtípus megtalálható az RMK III. 1121. sz. nyomtatványban, a címlapot keretező díszítmény körzetét pedig az RMK III. 1071. sz. kiadványban láthatjuk, pl.

az A₃ levelen. Úgy látszik, a szebeniek petíciójának közreadásával nemcsak a magyarországi, hanem a bécsi és ausztriai közvéleményt is tájékoztatni akarták az ország vezetői — és talán a birodalom vezetői is — az erdélyi állapotokról. Bonenberger igen kedvelt nyomdász volt a II. Mátyás trónralépése után Bécsbe került magyar kancellária és az új király bizalmas emberei előtt, és maga a nádor is nyomatott nála hivatalos kiadványt (RMK III. 1121.). Nem lehetetlen, hogy ez a petíció is éppen a nádor utasítására került Bonenberger műhelyébe kinyomtatás végett.

(Jelzete: RMK II. 343/a.)

104.

[Gyulafehérvár 1641.]

Ascanius, Michael. Generofo Domino | CASPARI PUTEO, | Mantuano Italo, | SERENISS. TRANSYLVAN. PRINC. PHARMACOPAEO ORDINARIO, | & | CATHARINAE DACZO, | Virginis Nobiliff. Pudiciff. | NUPTIALE SACRUM.

Függőleges állású egyleveles nyomtatvány, díszes keretézéssel: 8 sor+két hasámban 54, ill. 37 sor nyomtatott szöveggel. Tükörmérete: 34,6 × 25,3 cm. Példányunk nagysága: 38,3 × 30,3 cm.

Az alkalmi kiadvány első hasábjában van *Ascanius* üdvözlőverse, a második hasámban három kisebb vers, szerző megnevezése nélkül, végül pedig egy distichon, amelybe a kor divatja szerint bele van rejtve az esküvő pontos ideje és a jegyesek keresztnéve. Ebből megállapítottuk, hogy a menyegzőt 1641. február 10-én tartották.

Ascanius I. Rákóczi György udvari orvosa volt, akiről a fejedelem három, 1640-ben, ill. 1644-ben kelt levelében is megemlékezik (l. *A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése*. Szerk. *Szilágyi Sándor*. Bp. 1875. 64., 135. és 186. l.). A fejedelemnek feleségéhez írt, 1640. augusztus 5-én kelt levelében „az patikarius” is meg van említve. Valószínűleg a kezünkben levő kiadványban üdvözölt Puteusról van itt szó, aki nyomtatványunk szerint mantuai olasz volt. A menyasszony bizonyára abból a sepsiszentgyörgyi *Daczó* családból származott, amelynek több tagja nevezetes közeleti szerepet töltött be a fejedelmi korban (vö. *Nagy Iván: Magyarország családai*. Pest, 1857–1868. 3. köt. 218. l.).

Nyomtatványunk a gyulafehérvári fejedelmi nyomdában készült, amint ezt betűtípusaiból és nyomdadíszzeiből megállapítottuk. Öt antikva-típus, három kurziv és három díszítő körzet egyezését figyeltük meg a nyomda korabeli kiadványaiban (RMK II. 522. és 552.). Egyébként az üdvözlőirat papirosa is valószínűleg Gyulafehérvárt készült, az I. Rákóczi György által alapított papírmalomban, amint ezt a GR (Georgius Rákóczi) monogramot ábrázoló vízjeltől következtethetjük. Nincs tudomásunk ugyanis arról, hogy ezt a vízjelet a Rákóczi által alapított másik két papírmalomban is használták volna (vö. *Bogdán István: A magyarországi papíripar története*. Bp. 1963. 178., 172. és 189. l.).

A leírt példány id. *Szinnyei József* gyűjteményéből került könyvtárunk állományába.

(Jelzete: RMK II. 569/a.)

105.

Nagyszombat 1689.

Alvarez, Emmanuel. EMMANUELIS | ALVARI, | è | SOCIETATE | JESU, | INSTITUTIONUM | GRAMMATICARUM. | LIBER TERTIUS. | DE | SYLLABARUM DI- | MENSIONE, &c: | TYRNAVIAE Typis Academicis. 1689.

Generoso Domino
CASPARI PUTEO,

Mantuano Italo,

SERENISS. TRANSYLVAN. PRINC. PHARMACOPÆO ORDINARIO,

CATHARINÆ DACZO,

Virginis Nobiliss. Pudiciss.

NUPTIALE SACRUM.

AN fuit in factis quid te tale CASPAR in ovis
Transylvanicum quod remanere habes?
An fuit in factis patris ut tellure tibi?
In Transylvania modo sponfus agros?
Manus magnorum genitrix fœcunda virorum...
Vergilium antecalis iactat esse suum...
Manus te Narumque suum, Cereique fatetur...
Ad Dacos qui te Membra tulere Dei?
Quor. Coelum stellis cor Mœnora dat Damellas,
Quere cur alibi quod factus esse tibi?
Sic fuit in factis, facta tibi ducitur Mœc...
Nobilis à veteri nata Virago domo.
Pulcra comis, veneranda oculis, castissima vitâ,
Perfinitis niveis os humerosque Duis.
Scilicet omnipotens, qui nos elegit ab avi
Principio, nostras dirige ipse vias.
Multi animo quondam non dyantente futura.
Optabant patris vivere tibi fœli.
Miles expugnatorum que cum illi tempore prima.
Mullis puerorum posthæc darentur angustis?
Quid somno est quod CASPAR, area mea eacemina i. n. m. m. m.?
Pierides vatem constituere tuum?
Nisi sum qui fueram carmen viridique juvenes,
Jam mihi per Eclabras Eclabrique facta fuit.
Nec mirum? Medicas jam volvo, revolve charitates
Atque aliquam miseris porro rogatus opem...
Pro verfu ergo cur præscribas pharmaca sponfa
In se si illius langueat ager Amor...
Recipe CASPAR Arum Castem succurque Tioris hos,
Semen Amancille ponajque Madringora,
Eclabrum Venetia pariter, pariter que Capillos,
Iteque simulas Et fove Saryrion...
Consolidam Nagum, Eracum, notumque Triplicon...
Plera ignota mihi sunt magis nota tibi.
Quid tibi Epurandis ignis vorer ille Medullas.
Et fœm. clauso pedire culus alas?
Humectare jure Galsi iustificante...
Lactiferae Rhais, Sponfa sed esto balsa.
Quid porro affidni casus duraque Calenda
Siventis, Et se durius excruciente?
Tu no eade malis, sed contra audienter ino,
Et studeas placidum semper habere Deum...
Es Coajua Malvam tua mox CATHARINÆ ministrat...
Sic quo dura prius mollis rursus erunt...
Anhorum felle medicamina sancta senectæ,
Suppedant solæ pro piatate Deus.
Quod spererit, fœci per fœt tibi gaudis lecti.
Poeni quos Alcion nobilis hortus habet...
Aut tua quos flores herbas, purgantia, succos
Habebet egregia Pharmacopœa mea.

Scripto in eclester in itinere Scen De.
marense Calenda Februaru

AMICHAËLE ASCANIO
Sereniss. Princ. Med.

Supplementum
PHIALA LILIJOLIS ORNATA,

Sponfi Honoribus

EMerge cœlis amule flos, novo
Deberis axi, te sperum vocat
Stellaris ordo, te receperat.
Altra voluit animata florem.
CASPARIS ætærum crederet sub thalamis.
Nunc si color lilia candido
Constat vultus, fundit et plenis
Lilia calathis, his Hymenæis
Ferte deus CASPARIS toro.
Conjunctibus ad decoratè rosis.

Uti que Sponfa.

Ita veniens thalamis CASPAR letis tuis,
In quibus æterno vernas CATHARINA nitet,
Februus unde tuos amicit honor comas.
Februus in liliis CATHARINÆ fundit honores
Ut flos qui inter CASPAR odere nitet.
Sponfus Sponfa simul vireant ut liliis campi
Floræ, verticibus uellet honora rosas.

POMUM AUREUM SPONSO.

Pomum insigne tenes CASPAR pulchra cute o-
pertum;
Nucleus est dulcis patet odore cutis.
Maxima sæpe manent thalamos discrimina; sæpe
Suavibus ast itidem fructibus ille viret.
Arbor adest CANARRINA tibi quam Dacia floræ.
Ornavit, siaves que tibi fundet opes.

HIMERETEOLIGICON

Annus, Mensis, & Diem Nuptiarum; Nomina item
Sponfi & Sponfa continent.
Post Vbl bis qVinos ConfClt FebrVV
orbis,
CASPAR, & cXVltant, SIC CATHARIS
thalamo.

I. Rákóczi György olasz gyógyszerészének házasságkötése alkalmára készült üdvözlőirat. (104. sz.)

8°, [8 ///] lev. Töredékünket más kiadásokkal összevetve megállapítottuk, hogy ez a kiadás kb. 5 ív terjedelmű lehetett. Így tehát csupán egyötöde van meg a nyomtatványnak. A címlap szövege egyszerű körzetekből összeállított keretdísszel van szegélyezve. A címszöveg alatt a jezsuita rend által is gyakran használt I H S monogrammal ellátott záródísz áll.

(Két példányban meglévő töredékünk jelzete: RMK II. 1648/a.)

106.

[Nagyszombat] 1697.

Dolny István. ALMA | S*ODALITAS | BEATISSIMAE VIRGINIS DEIPARAE | MARIAE, | GLORIOSE IN CAELOS ASSUMPTAE. | TYRNAVIAE, | In Bafilica Divi NICOLAI, Episcopi & Confessoris | Erecta, & Confirmata. | DD. SODALIBUS IN EADEM VIRGINE DEIPARA CONJUN- | CTISSIMIS SALUTEM. |

A**Scendentem ad Caelos Orbis Redemptorem... — [Keltetés:] Datum ex Oratorio nostro MARIANO Pridie Nonas Julias, Anno Salutiferi Partûs ejufdem 1697. | ab erecta, & confirmata Sodalitate Anno 81. | *RECTOR.* | STEPHANUS DOLNY, Electus Episcopus | Quinque Ecclesienfis. | *SECRETARIUS,* | *FRANCISCUS KOLLER.*

Egyleveles nyomtatvány: 35 sor. Tükörmérete: 24,2 × 16,8 cm. Példányunk nagysága: 30,5 × 20,2 cm.

A Szűz Mária mennybemenetelének ünnepére szóló meghívót a nagyszombati egyetemi nyomdában készítették, *Hörmann* János András művezető idejében. A betűtípusok és az egész nyomdai kiállítás ugyanis erre vallanak. Nyomtatványunk szövegbetűje egyezik az RMK II. 1974. sz. kiadvány szövegének betűivel. Ugyancsak ott találtuk meg a címszöveg négy kiemelő antikva-típusát és a nagyobbik kurzívot. A legnagyobb méretű kiemelő antikva-típus az RMK II. 1971. sz. munkában megtalálható. A nyomtatványunk címének második sorában levő díszes S-iniciálé ugyanannak az iniciálé-sorozatnak a tagja, amelyből az RMK II. 1936. sz. mű 119. lapján levő Q-betű, továbbá az RMK II. 1939. sz. munka [7.] sztl. levelének verzóján levő C-betű és az RMK II. 1972. sz. nyomtatvány [2.] sztl. levelén levő V-betűs iniciálé való. A szöveget kezdő nagy méretű A-iniciálé viszont az RMK II. 1894. sz. kiadvány [2.] sztl. levelén levő N-iniciáléval azonos sorozat tagja.

A meghívó kibocsátója *Dolny* István, ekkor pécsi, később csanádi püspök.

(Jelzete: RMK II. 1888/b.)

* Díszes iniciálé.

** 7 sor magasságú, díszes iniciálé.

107.

Nagyszombat 1700.

BREVIS MODUS | Certum Vitae Statum pru- | denter, & ut Christiano par | eft, eligendi, | *Quem* | Piâ Munificentia | *ILLUSTRISSIMI AC REVEREN-* | *DISSSIMI* [!] *DOMINI,* | *DOMINI* | *ANDREAE* | *MATUSEK,* | *EPISCOPI* | *SCOPIENSIS,* | Cathedralis Ecclesiae Jaurinen- | fis Praepofiti Majoris, & Canonici, | Cuftodis Albenfis, Liberæ Regiaeque Civi- | tatis Sopronienfis Beneficiati, Sacrae Cae- | faerae Regiaeque Majestatis Confiliarij, | nec non Sereniffimi ac Reverendiffimi | Domini Domini Saxoniae Ducis Episcopi | Jaurinenfis

in Spiritibus Genera- | lis Auditoris, & Vica- | rij, &c. &c. | ASSISTENTIS
 SUI AC PATRO- | NI GRATIOSISSIMI, | ALMA [a sor végén, mint órszó!]
 [A címlap szövege a hátlapon folytatódik a következőképpen:] ALMA CONGRE- |
 GATIO | VIRGINIS ANNUNTIATAE | In Archiepiscopali Societatis JESU |
 Collegio Jaurini | Erecta & Confirmata | *Pro Xenio Anni Jubilaei* | M.D.C.C. |
 SODALIBUS SUIS | diftribuit. | [Virágkoszorúval övezett ovális embléma,
 közepén I H S monogrammal, és NOMEN | DOMINI | LAVDA | BILE kör-
 irattal.] *Tyrnaviae, Typis Academicis, per | Joan. Andr. Hörmann.*

129, [2] 48 l.

Könyvtárunkban két példány van ebből a kiadványból. Első példányunkban a címlap megfordítva van beragasztva, s ugyanilyen a túrócszentmártoni Matica Slovenska példánya is. Borsá Gedeon a szlovákiai gyűjteményekben általa felfedezett ismeretlen régi magyar nyomtatványok leírásában (*Magy. Könyvszle.* 1963. 120. lap, 88. tétel) a túrócszentmártoni példány alapján az ottani első lapon levő szöveget írja le címlapszöveggként. Ez a lap első pillantásra valóban címlapként hat, mert ezen van az impresszum, a cím azonban mégis a másik oldalon kezdődik, amelynek ez csupán folytatása. Ebben az időben voltak ilyen két oldalra terjedő címlapszöveggel ellátott kiadványok. A két oldal szövegének összetartozása itt nemcsak a szöveg értelméből tűnik ki, hanem ott van az órszó is, amely formailag is a hátlapra mutat, ahol az elkezdett cím folytatása is olvasható. Ennek ellenére azonban elképzelhető, hogy a győri kongregantáknak újévi ajándékkul átadott könyvecske címlapját esetleg szándékosan ragasztották be fordítva, hogy az ajándék-jelleg mindjárt az első lapon látható legyen. A könyvecske szerzője ismeretlen.

(Jelzete: RMK II. 2007/a.)

108.

Kolozsvár 1702.

Malecek Márton. ENCOMION HONORIFICUM. | In ACaDeMICA | Uni-
 verfae Philofophiae, | *Sub Gloriosis Auspicijs* | ILLUSTRISSIMI COMITIS
 DOMINI, | DOMINI | LAURENTII PEKRI, | de Petrovina, | Sacrae, Cae-
 sareae, Regiaeque Majestatis | Confiliarii, Inclyti Comitatus Alba-Julienfis Su-
 premi | Comitiss, Sedis Siculicalis Udvarhelyensis Supremi Capita- | nei, &c. &c.
 DOMINI, DOMINI | MECAENATIS Gratiofiffimi. | Claudiopoli publicè pro-
 pugnatae. Dedicacione, dictum, dicatum, | A | *Nobili, ac Erudito* Domino MAR-
 TINO MALECSEK, | AA. LL. & Philofophiae Auditore Emerito. | *PRAESIDE* |
 R. P. FRANCISCO BILECZKI, è Societate | JESU, AA. LL. & Philofophiae
 Doctore, ejusdemq; | Professore Emerito. | CLAUDIOPOLI. | *Annó* 1702.

4° A₁₋₆ = [6] lev.

Az üdvözlőirat a kolozsvári unitárius egyházi nyomdában készült, amint ezt a betű-
 típusokból megállapítottuk. Az antikva szövegbetű és az egyik kiemelő antikva-típus, vala-
 mint a kétféle kurzív megtalálható az RMK II. 2112. sz. nyomtatványban, amely az uni-
 tárius egyház nyomdájában, ugyanabban az évben jelent meg. A díszítő körzetek közül
 kettő szintén megvan a jelzett nyomtatványban. A harmadik körzetet az RMK I. 1558. sz.
 nyomtatványban találtuk meg, míg a másik kiemelő antikva-típus jellegzetes vonalai jól
 ellenőrizhetők az RMK I. 1557. sz. kiadványban, amely az előbbivel együtt ugyancsak az
 unitárius egyház nyomdájának a terméke.

(Jelzete: RMK II. 2109/b.)

Debrecen 1704.

Erasmus, Desiderius. DESIDERII | ERASMI | ROTERODAMI | COLLOQUIA | Aliquot Familiaria: | In usum | PUERORUM | Linguae Latinae Studiorum | selecta. | DEBRECINI | Per GEORGIUM VINCZE | Anno 1704.

8°, A⁸ – F⁸ = [48] lev. A címlap egyszerű keretdísszel van szegélyezve.

(Jelzete: RMK II. 2203/a.)

[Rostock ?] 1600.

Horvát Gáspár. Epistola CASPARI HOR- | VVAT ad Poloniae Regem, de Cardinalis | ANDREAE BATHOREI clade, | in Transylvania accepta die | Simonis & Iudae.

Nem önálló nyomtatvány, hanem az alábbi kiadványban tették közzé:

Chytraeus, David. Anni proximè elapfi | M. D. XCIX. | Euentus aliquot memorabiles | ANNOTATI | A | Dauide Chytraeo. | M. DC. (D_{2b} – D_{4a} l.)

Chytraeus, a maga idejében irányító szerepet betöltő, hírneves evangélikus teológus, rostocki teológiai tanár, élete vége felé aktuális politikai híreket tartalmazó kiadványokat is szerkesztett. Élete utolsó évében jelent meg a fenti könyvecske, amely különböző európai eseményekről igyekszik érdekes tájékoztatást nyújtani olvasóinak. Több magyar vonatkozású, főleg erdélyi híre között találtuk *Horvát Gáspár* levelét. *Chytraeus* kiadványa valószínűleg Rostockban jelent meg, amint a British Museum katalógusának készítői feltételezik (*Short-title catalogue of books printed in the German-speaking countries . . . to 1600 now in the British Museum*. London, 1962. 205. l.).

Horvát Gáspár, a levél írója, *Mihály* havasalföldi vajda erdélyi hadjárataról és *Báthori Endre* fejedelemnek a sellenberki vereség után történt meneküléséről küld tudósítást a lengyel királynak. *Horvát* személye ismeretlen, de annyit megállapíthatunk leveléből, hogy megbízottja volt *III. Zsigmond*nak. A király parancsára küldi levelét, amelyben őszintén jelzi, hogy a fejedelem hollétéről nem tud bizonyosat, de ha majd pontosabb hírei lesznek, azokról szintén késedelem nélkül be fog számolni a királynak. Levelében közli, hogy *Báthori* fejedelem a csata színhelyéről épségben eltávozott, s így reméli, hogy meg is menekült. A menekülés irányából arra következtet, hogy Moldván át Lengyelország felé vette útját. Hírei szerint néhány erdélyi nemes szintén Lengyelország felé tart, akik közül ötöt meg is említ. Végül – rosszat sejtve – megjegyzi, hogy a menekülők útja sok veszélyt rejtget. A csatában részt vett néhány vezető személyről is megemlékezik. A nyomtatott szöveg több tulajdonnevet tévesen közöl. A levél a sóbányájáról nevezetes Bochniaközségből van keltezve, 1599. november 10-én. Bochnia Krakkótól keletre, kb. 48 km távolságra fekszik. *Horvát Gáspár* ottlétének magyarázatát nem ismerjük. A levél írásakor a tragikus sorsú fejedelem már egy hete halott volt: menekülése közben, a gyimesi szoros közelében meggyilkolták. *Chytraeus* egyébként könyvének egy másik helyén *Báthori* halálát is regisztrálja.

(A leírt kiadvány két példányban van meg könyvtárunkban. Jelzetük: Ant. 5844 (3) és Ant. 7389 (3). Adalékunk bibliográfiai tételszáma: RMK III. 948/a.)

Wien 1671.

Fossner Bernát. SANCTVS | MAURITIUS | Inclytae Nationis Saxonicae Tu- | telaris. | A RELIGIONE, & FORTITVDINE MILITARI | laudatiffimus | *In Bafilica D. Stephani Proto-Martyris Annu* | *Panegyri celebratus* | DEFERE- | RENTE | Admodum R. P. SIGISMVNDI RVKELL | è Soc. IESV AA. LL. & Phil Doctore, Collogij [!] Pazmaniani | Regente, & Inclytae Nationis Saxo- | nicae | Procuratore Clariffimo | *Per Reverendum, Nobilem, & Doctiffimum Domi- | num* | BERNARDVM FOSSNER, | SS. Theol. Audit. Collegij Pazmaniani | Alumnum. | VIENNAE AUSTRIAE | Typis JOANNIS BAPTISTAE HACQUE. Anno M.DC.LXXI.

4°, 4 sztl. lev.

A szerző *Lencsovich* György apát, szepesi érkanonoknak, mint pártfogójának ajánlja beszédét. *Lencsovich* a genealógiai szakirodalom szerint 1666. december 15-én kapott címeres nemeslevelet I. Lipót királytól. A címerében levő pelikán madárra utal is a szerző ajánlásában. *Fossner* Bernát valószínűleg abból a családból való, amelyet „Fossnar” néven említ *Kempelen*, s amely a *Lencsovich* családdal egyszerre, vagyis szintén 1666. december 15-én kapott nemességet (I. *Kempelen* Béla: *Magyar nemes családok*. Bp. 1911—1932. 6. köt. 368. l., ill. 4. köt. 176. l.). Az adományozottak *Kempelen* szerint *Fossnar* Bernát és társai. A rendkívül hasonló vezetéknev, a keresztnév azonossága és az a tény, hogy szerzőnk nemes, márpedig genealógiai lexikonaink *Fossner* nevű nemes családot nem ismernek, arra enged következtetni, hogy a kétféle névalak ugyanarra a családra vonatkozik. Az egyidejűleg nemességre emelt két család nyilván kapcsolatban volt egymással, s így érthető, hogy *Lencsovich* pártfogója volt *Fossner*nek, akit genealógiai forrásunk alapján szintén a szepesi káptalan területére valónak tarthatunk. *Fossner* megbízója, *Rukel* Zsigmond, horvátországi, varasdi születésű férfiú, aki miután kilenc évig a bécsi *Pazmanaum*nak volt az igazgatója, hat évig Sopronban is működött és végül Kőszegen halt meg 1681-ben (I. *Sommervogel*, *Carlos*: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Bruxelles—Paris, 1890—1932. Bibliographie. 9. köt., 827. hasáb).

(Jelzete: RMK III. 2552/c.)

Wien 1692.

LAUREA | PHILOSOPHICA, | *Quam* | DIVAE | CATHARINAE | VIR- | GINI, ET | MARTYRI, | *Philosophicae Facultatis Tutelari*, | E quinquaginta Orationibus Pane- | gyricis per totidem annos in Bafilica Divi | Stephani Proto- | Martyris dictis con- | textam obtulit | *Inclyta Facultas Philosophica Viennensis*, | Dum | Annu Ejuddem Patronae solemni- | tas sub Gradus Philosophici fche- | mate | celebraretur, | *Sub* | Adm. R. P. GABRIELE HEVENESI, | è Soc. JESU, AA. LL. Philosophiae, & SS. Theologiae | Doctore, Inclytae Facultatis Philo- | sophicae p. t. | Decano spectabili. | *Perorante Praenobili Adolescente*, | BALTHA- | SARE FRANCISCO à NOLLARN | de Notténftein, Auftriaci Viennensis, Rhetori- | cae studiofo. | *Die XXV. Novembris, Anno M.DC.XCII.* | Viennae Auftriae, typis Leopoldi Voigt, Univ. Typogr.

12°, [12], 560, [22] 1.

Ezt a beszédgyűjteményt a bécsi egyetem bölcsészeti kara adta ki a magyar *Hevenesi* Gábor dékánása idejében. Mivel a címlapon az ő neve is ott van, régebben az ő munkái közé sorolták (I. *Szinyei* József: *Magyar írók élete és munkái*. 4. köt. Bp. 1896. 837. hasáb, 20.

tétel), de *Hellebrant* már nem vette fel a *Régi magyar könyvtár* III. kötetébe (2. rész, Bp. 1898.), hiszen Hevenesi legfeljebb kiadója lehetett ennek a gyűjteménynek, amint ezt egyébként már a *Sommerogel-féle bibliográfia* is megállapította (*Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Bruxelles – Paris, 1893. 4. köt., 345. hasáb, 18. tétel). A kötetben közölt ötven beszéd szónokainak nevét megvizsgálva, végül is megállapítottuk, hogy ez a kiadvány némiképp mégis beletartozik a régi magyar irodalomba, mert az ötven beszéd közül kettő magyar embernek a munkája. Az egyik *Mikszic* György bölcsészettudor, egri főesperes és kanonok beszéde 1640-ből (1–10. lap). A másik egy 1642-ben elmondott beszéd (17–24. lap), amelynek szónokaként „Franc. *Szentgyörgyei*” bölcsészettudor van feltüntetve, aki bizonyára azonos azzal az erdélyi származású *Szentgyörgyi* Ferencel, aki Bécsben végezte tanulmányait, a Pazmaneumban, 1641-ben teológiai baccalaureus lett, előbb erdélyi, majd váci püspöki kinevezést kapott, és végül egy diplomáciai kiküldetés alkalmával török fogságba kerülve halt meg (vö. *Kollányi* Ferenc: *Észtergomi kanonokok 1100–1900*. Esztergom, 1900. 257. l. és [*Chobot* Ferenc]: *A váci egyházmegye történeti névtára*. 2. rész. Vác, 1917. 581. l.). Amint a kötetben közölt valamennyi beszéd, úgy ez a kettő is Alexandriai Szent Katalinról szól.

(Jelzete: RMK III. 3723/a.)

Nachträge zu den Bänden I—III der „Régi Magyar Könyvtár” (Alte Ungarische Bibliothek) von Károly Szabó

Bibliographisch bisher unbeschriebene alte ungarische
Drucke in der Széchényi-Nationalbibliothek.

(6. Folge)

J. FAZAKAS

Die in unserem Jahrbuch von 1959 begonnenen und seitdem laufend erschienenen Nachträge werden jetzt mit der Beschreibung von weiteren 14 alten Drucken fortgesetzt. Unter den vier ungarisch gedruckten Werken gibt es drei populäre Lektüren, bzw. zwei Kalender für je ein bestimmtes Jahr und einen allgemeiner gültigen, astrologischen Kalender. Einer der einfachen Kalender aus dem Jahre 1640 gehört zu den ersten Drucken des Ábrahám Szenci Kertész', einem der hervorragendsten ungarischen Drucker des 17. Jh. (Nr. 99). Das astrologische Volksbuch stammt aus dem dritten Viertel des 17. Jh. und nennt den berühmten Johannes Regiomontanus als seinen Verfasser. Das Handbuch des namhaften deutschen Astronomen, der einige Jahre auch die Gastfreundschaft Matthias' I., König von Ungarn genossen hat, war jedoch nur die eine Quelle dieses in Deutschland entstandenen Volksbuch-Typs, dessen später Vertreter durch dieses ungarische Exemplar vorgestellt wird. Der Name Regiomontanus erscheint nur der größeren Glaubwürdigkeit halber, bzw. als Reklame auf dem Titelblatt (Nr. 100). Den vierten ungarischsprachigen Druck stellen Fragmente des Werkes von István Czeglédi, dem berühmten Kaschauer Prediger dar, bzw. aus dem unbekanntem, um 1659 gedruckten zweiten Teil des sonst wohlbekanntem Werkes. Dieser zweite Teil blieb auch zu seiner Entstehungszeit unbekannt, da er noch vor der Veröffentlichung vernichtet wurde (Nr. 101). Unter den 10 lateinischen Drucken verdient die Petition der Hermannstädter Sachsen um 1611 eine besondere Aufmerksamkeit, in welcher sie sich an König Matthias II. um Hilfe gegen Gábor Báthori, Fürst von Siebenbürgen wenden. Die beschriebene Ausgabe (Nr. 103) ist in Preßburg erschienen, eine andere Ausgabe der Bittschrift wurde in Wien gedruckt. Eine, anlässlich des Heirats des italienischen Hofapothekers um 1641 veröffentlichte panegyrische Schrift gewährt ins gesellschaftliche Leben des fürstlichen Hofes zur Zeit György Rákóczi's I., Fürst von Siebenbürgen, Einblick (Nr. 104). Außer einigen für Unterrichts- und kirchlichen Zwecke herausgegebenen Werken befindet sich ein in Deutschland (vielleicht in Rostock) in einem Zeitungsbuch veröffentlichter Brief, den der sonst unbekannte Gáspár Horváth 1599 an Sigismund III., König von Polen, schrieb, und berichtete ihm darin über den Fluchtversuch Endre Báthori's, Fürst von Siebenbürgen, nach seiner verlorenen Schlacht (Nr. 110).